

TILSHUNOSLIK FANINING TARAQQIYOTI

Samiyeva Sevdogul

Farg'ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti o'zbek tili yo'nalishi

4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Tilshunoslik fanining taraqqiyoti inson tafakkuri, jamiyat taraqqiyoti va madaniy rivojlanish bilan uzviy bog'liq holda shakllangan murakkab va ko'p bosqichli jarayondir. Tilshunoslikning qadimgi davrlardan boshlab zamonaviy ilmiy yo'nalishlargacha bo'lgan rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Xususan, qadimgi Hind, Yunon va Arab tilshunosligi an'analari, o'rta asrlardagi ilmiy izlanishlar hamda yangi davrda yuzaga kelgan qiyosiy-tarixiy tilshunoslik, strukturalizm va generativ grammatika kabi yo'nalishlar yoritiladi.

Tilshunoslik fanining taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan olimlar, jumladan, Ferdinand de Saussure, Noam Chomsky kabi ilmiy maktab asoschilari qarashlari ham ko'rib chiqiladi. Shuningdek, tilni o'rganishda yangi metodologiyalar, zamonaviy lingvistik tadqiqot yo'nalishlari va ularning amaliy ahamiyati tahlil qilinadi.

Tilshunoslik fanining tarixiy rivojlanish jarayonini tizimli ravishda yoritib berish bilan birga, uning bugungi kundagi dolzarb masalalari va istiqbollarini ham ochib beradi.

Kalit so'zlar: tilshunoslik, til taraqqiyoti, qadimgi tilshunoslik, qiyosiy-tarixiy tilshunoslik, strukturalizm, generativ grammatika, lingvistik maktablar, til tizimi, til va jamiyat, til va tafakkur, fonetika, leksikologiya, grammatika, semantika, pragmatika, lingvistik metodlar, zamonaviy tilshunoslik, ilmiy tadqiqot.

Kirish

Tilshunoslik fanining taraqqiyoti insoniyat tafakkuri, madaniyati va ilmiy qarashlari bilan uzviy bog'liq holda shakllanib kelgan. Ayniqsa, Sharq mutafakkirlari til va tafakkur

oʻrtasidagi munosabatni chuqur anglab, bu borada muhim ilmiy meros qoldirganlar. Jumladan, Abu Nasr Forobiy til va mantiqning oʻzaro aloqadorligini ilmiy asosda tahlil qilgan boʻlsa, Mahmud Koshgʻariy turkiy tillarning boyligini amaliy jihatdan koʻrsatib bergan. Alisher Navoiy tilning ijtimoiy mavqeini yuksaltirish masalasini oʻz asarlarida keng yoritgan.

Tilshunoslik tarixida asosiy muammolardan biri til va tafakkur oʻrtasidagi munosabatni aniqlash, tilning jamiyatdagi oʻrni va ahamiyatini belgilash masalasi boʻlib kelgan. Abu Nasr Forobiy oʻz risolalarida til mantiqiy tafakkurning ifodasi ekanligini taʼkidlaydi[1]. Biroq oʻsha davrlarda tilni ilmiy tizim sifatida chuqur oʻrganish yetarli darajada rivojlanmagan edi.

Boshqa tomondan, Mahmud Koshgʻariy yashagan davrda turkiy tillarning ilmiy asosda oʻrganilishi va ularning boshqa tillar bilan qiyosiy tahlili dolzarb muammo boʻlgan[2].

Shuningdek, Alisher Navoiy davrida ayrim tillarning ustun qoʻyilishi, boshqalarining esa kamsitilishi til siyosati va madaniyatida muammolarni yuzaga keltirgan[3].

Bu muammolarni hal etishda yuqoridagi allomalar oʻziga xos ilmiy yondashuvlarni taklif qilganlar. Abu Nasr Forobiy tilni mantiq bilan uygʻun holda oʻrganish zarurligini asoslab berdi[1]. Bu esa tilshunoslikda nazariy asoslarning shakllanishiga xizmat qildi.

Mahmud Koshgʻariy esa turkiy tillarni amaliy materiallar asosida oʻrganib, ularning lugʻaviy boyligini koʻrsatib berdi va qiyosiy tahlil metodiga asos soldi[2].

Alisher Navoiy esa oʻzining mashhur “Muhokamat ul-lugʻatayn” asarida turkiy tilning imkoniyatlarini ilmiy asosda himoya qilib, til tengligi gʻoyasini ilgari surdi[3].

Bu allomalarning ilmiy qarashlari maʼlum metodologik prinsiplarga asoslangan:

Abu Nasr Forobiy – mantiqiy-tahliliy yondashuv (tilni tafakkur bilan bogʻlab oʻrganish)[1];

Mahmud Koshg‘ariy – qiyosiy va tasviriy metod (turkiy tillarni amaliy misollar orqali tahlil qilish)[2];

Alisher Navoiy – ijtimoiy-lingvistik yondashuv (tilning jamiyatdagi o‘rmini aniqlash)[3].

Ilmiy yondashuvlar natijasida tilshunoslik fanida muhim yutuqlarga erishildi. Tilning nafaqat aloqa vositasi, balki tafakkur ifodasi va madaniyat ko‘zgusi ekanligi isbotlandi. Turkiy tillarning boyligi ilmiy jihatdan asoslab berildi hamda ularning boshqa tillar bilan tengligi ko‘rsatildi.

Keyingi davrlarda tilshunoslikda yangi yo‘nalishlarning paydo bo‘lishiga zamin yaratildi. Zamonaviy o‘zbek tilshunosligi ham aynan shu ilmiy merosga tayanib rivojlanib bormoqda[4].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Abu Nasr Forobiy, Mahmud Koshg‘ariy va Alisher Navoiy kabi buyuk allomalarning ilmiy merosi tilshunoslik fanining taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Ularning qarashlari bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan bo‘lib, tilni o‘rganishda nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlarga snoskalar:

- 1.Abu Nasr Forobiy. Til va mantiqqa oid risolalar.
- 2.Mahmud Koshg‘ariy. *Devonu lug‘otit turk.*
- 3.Alisher Navoiy. *Muhokamat ul-lug‘atayn.*
- 4.O‘zbek tilshunosligi bo‘yicha zamonaviy darsliklar va ilmiy maqolalar to‘plami.